

transition to a new philosophy of technical work, which is based on a motivational system – oriented approach and personal goals. The priority guidance service of environmental center is the focus on people and their needs, creating in school education conditions that ensure personal development of each student, pupil and teacher, group leader.

Key words: *readiness to professional competence of teachers, research activity of students.*

Bibliography

1. Antonova O. E. Osoblyvosti roboty vchytelja inozemnoi movy z obdarovanoju dytynoju // Visnyk Zhytom. derzh. un-tu. – Vip. 19. – 2004. – S. 40-44.
2. Bashkir O. Riven' gotovnosti majbutnih uchyteliv do pedagogichnoi improvizacii // Visnyk L'vivs'kogo universytetu. – Serija pedagog. – 2009. Vip. 25. Ch. 4. S. 265 – 270.
3. Gal'perin P. Ja. Vvedenie v psihologiju / P. Ja. Gal'perin. M.: Universitet, 2000. – 336 s.
4. Zaporozhec' A. V. Izbrannye psihologicheskie trudy / A. V. Zaporozhec. – V 2-t. – T. 1 – M.: Pedagogika, 1986. – 192 s.
5. Samoosvita pedagoga jak umova pidvyshhennja jogo profesijnoi kompetentnosti: metodychni rekomendacii / Ukl. Zhoroval Ja., Kuz'mich T. O., Nazarenko L. M. – Herson: RIPO, 2012. – 48 s.

УДК 37.011.3-051:37.041

Шарненкова Тетяна Олександрівна – аспірант
Житомирського державного університету імені Івана Франка
E-mail: tsharnenkova@yandex.ru

ПРОФЕСІЙНА САМООСВІТА ВЧИТЕЛЯ

Сучасний стан соціально-економічного розвитку України характеризується значними змістовними та структурно-організаційними змінами, які спрямовані на формування національної системи освіти та її інтеграцію в міжнародний освітній простір. Тому наукові пошуки сьогодення мають враховувати зміни особливостей буття, діяльності й ролі людини в умовах нової, технічно-інформаційної реальності. Людина має не тільки адаптуватися до нових умов, але й бути ефективною у своїй професійній діяльності, ініціатором активності, суб'єктом життя і праці. За таких обставин надзвичайно зростає роль учителя як вирішального фактора, що забезпечує формування й розвиток всебічно розвиненої, творчої особистості. Це вимагає постійного зростання професійного рівня педагогів та їх фахової майстерності.

Передумовою ефективної діяльності вчителя у сучасних умовах є відповідність його професійного рівня потребам часу. Професіоналізм учителя залежить від організації процесу самоосвіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема самоосвіти є постійно в полі зору науковців. Зростає інтерес

дослідників до проблеми професійно-особистісного розвитку вчителя, що підтверджується рядом наукових публікацій. Питання професійно-особистісного розвитку вчителя в системі неперервної педагогічної освіти досліджені А. Вербицьким, С. Вершловським, Л. Гребьонкіною, С. Сисоєвою та ін. Теоретико-методологічні основи формування особистості педагога в процесі його професійної підготовки визначені в роботах О. Абдуліної, Л. Байкової, Г. Ващенко, Б. Гершунського, В. Загвязинського, Ю. Кулюткіна, Н. Нікандрова, А. Піскунова, В. Сластьоніна та ін. А. Марковою та Л. Мітіною зроблені спроби розгляду праці вчителя як цілісної системи. Значний внесок у висвітлення проблеми розвитку загальної та професійної компетентності педагогів внесли роботи В. Беспалько, В. Кан-Калика, С. Кондратьєвої, М. Лук'янової, А. Мудрика, Н. Нікандрова, Т. Полякової, А. Реана та ін. Різні аспекти проблеми професійного розвитку та саморозвитку педагога досліджені в працях В. Амінова, Є. Артамонової, Ю. Долженко, С. Єлканова, В. Шаталова та ін. Питання розвитку професійної самосвідомості й мислення вчителя розроблені Л. Донською, Ю. Кулюткіним, Л. Мітіною, Г. Сухобською та ін. На даний час динамічно здійснюються акмеологічні дослідження в сфері сучасної освіти. Проблема професійно-особистісного розвитку людини і формуванню її зрілості присвячені роботи О. Андрієнко, О. Анісімова, А. Деркача, Н. Кузьміної, А. Маркової, В. Сластьоніна та ін.

Таким чином, аналіз сучасних досліджень підтверджує, що в педагогіці, психології та акмеології накопичений багатий теоретичний матеріал, у якому розглядаються різні аспекти проблеми професійно-особистісного розвитку педагога. У той же час спостерігається недостатня розробленість питання професійної самоосвіти вчителя, що й зумовило вибір мети написання статті: провести теоретичний аналіз підходів до розгляду професійно важливих якостей учителя у психолого-педагогічних науках; уточнити зміст поняття «професійна самоосвіта вчителя»; розкрити умови, які сприяють розвитку професійно важливих якостей педагога в процесі самоосвіти; визначити роль самоосвіти у розвитку професійно важливих якостей учителя.

Одним із пріоритетних завдань переосмислення суті післявузівської педагогічної освіти є стимулювання суб'єктної позиції педагогів, підвищення їх активності в освітньому процесі, збільшення частки самостійної роботи, розвиток потреби в самоосвіті [2, с. 195].

Методологічною основою дослідження розвитку професійно важливих якостей учителя у процесі самоосвіти взято особистісно-діяльнісний підхід.

Особистісний підхід спонукає досліджувати психічні складові (процеси, якості та властивості) як складові особистості.

Відповідно до особистісного підходу вчитель виступає повноцінним суб'єктом професійно-особистісного розвитку, що визначає основні напрямки розвитку професійно важливих якостей [6, с. 41].

Проблема особистості органічно пов'язана з проблемою діяльності. Наукове положення про роль діяльності у формуванні особистості має принципове значення для розуміння і визначення професійно важливих якостей учителя, що складаються в структурі його особистості [4, с. 120].

Педагогічна діяльність формує необхідні професійні якості, які забезпечують успіх професійної праці педагога. Таким чином створюється єдиний ланцюг із двох ланок: «від діяльності – до особистості» та «від особистості – до діяльності» [7, с. 16]. Отже, для розвитку професійно важливих якостей учителя необхідно забезпечити єдність діяльнісного та особистісного підходів.

Зазначимо, що для успішного виконання своїх функцій сучасний учитель повинен володіти не тільки сумою загальних і спеціальних знань, навичок і вмінь, а й комплексом певних якостей особистості, які забезпечать ефективну роботу. На наш погляд, професія педагога більшою мірою, ніж інші професії, особистісно забарвлена, де значну роль відіграють особистісні якості в досягненні професійного успіху. Виконати своє призначення педагог зможе тільки тоді, коли він володіє професійно важливими якостями.

Серед особистісних характеристик учителя можна виділити гуманність, ініціативність, любов до дітей, організованість, самостійність, самокритичність, прагнення до самовдосконалення, почуття нового, емоційність. Дослідники по-різному розглядають визначення структури особистості педагога. Узагальнення результатів науково-педагогічних досліджень дозволяє представити загальну структуру особистості вчителя з професійно важливими якостями:

- педагогічна спрямованість особистості; професійно-педагогічна самосвідомість як комплекс уявлень учителя про себе як професіонала, що ґрунтується на педагогічній рефлексії;
- педагогічна підготовленість або професійно необхідні знання, навички та вміння, педагогічна майстерність;
- педагогічні здібності;
- моральні та громадянські якості вчителя;
- загальнолюдські якості, професійно значущі для праці вчителя (доброта, терпіння, чуйність тощо) [1, с. 3].

Професійне становлення особистості – це цілісний, що динамічно розгортається в часі, процес від формування професійних намірів до повної реалізації себе в професії. Джерелом професійного становлення вчителя є протиріччя між досягнутим рівнем професійно-особистісного розвитку та

об'єктивними вимогами, які пред'являє педагогічна діяльність і суспільство до системи сформованих знань, навичок і професійно важливих якостей. Самоосвіта вчителів, спрямована на розвиток професійно важливих якостей, розглядається нами як діяльність, яка забезпечує послідовність зміни стадій професійного становлення вчителя.

Зусиллями В. Бондаревського, Т. Лізньової, Б. Матюніна, С. Панюкова, Г. Серікова та ін. визначена сутність, особливості та функції самоосвіти, досліджені шляхи й засоби формування прагнення до самоосвіти, розглянуті питання організації та керівництва самоосвітою. На основі висловлених ними положень самоосвіта розглядається не просто як бажаний, але і як обов'язковий компонент професійної діяльності будь-якого педагога. Це пов'язано з тим, що знання, отримані в період навчання у ВНЗ, швидко «старіють», що викликає необхідність переосмислення сутності післявузівської педагогічної освіти, метою якого має бути не накопичення знань із предметів, а розвиток професійно важливих якостей учителя у процесі самоосвіти.

Акцентуємо увагу на тому, що у сучасних умовах професійна самоосвіта має орієнтуватися на формування професійної гнучкості та мобільності, здатності адаптуватися до мінливих умов та змісту професійної праці, запобігання внутрішньоособистісних конфліктів і професійної фрустрації, на створення умов для самореалізації особистості. Відповідно до мети нашого дослідження, ми сформулювали визначення поняття «професійна самоосвіта вчителя». На наш погляд, професійна самоосвіта – це найважливіший вид діяльності вчителя; безперервний, свідомий, цілеспрямований процес особистісного та професійного зростання, спрямований на підвищення рівня власної професійної компетентії, розвиток професійно значущих якостей відповідно до соціальних вимог, умов професійної діяльності та власної програми розвитку.

Професійна самоосвіта сприяє наданню свободи вчителю у виборі завдань професійно-особистісного розвитку залежно від його індивідуальних здібностей і нахилів. Тенденція до індивідуалізації процесу самоосвіти педагогів передбачає можливість порівнювати і зіставляти особисті досягнення з передовим педагогічним досвідом, приводить рівень своїх педагогічних здібностей і можливостей у відповідність до вимог професії, що позитивно впливає на емоційний стан педагога і дозволяє йому набути впевненості у своїй професійній праці, стимулює самоосвіту вчителя [9, с. 205]. Це створює психологічно сприятливу ситуацію для формування мотивів розвитку професійно важливих якостей.

Для того щоб планувати процес самоосвіти вчителів, спрямований на розвиток професійно важливих якостей, слід

розкрити й уточнити педагогічні умови, що сприяють їх розвитку.

Важлива умова професійно-особистісного розвитку вчителя – мотивація до самоосвіти. Педагог, попередньо, сам визначає мету своєї самоосвіти, регулює цей процес, оцінює його успішність, тому розвиток професійно важливих якостей учителя у процесі самоосвіти передбачає стимулювання мотивів професійно-особистісного розвитку, тому що мотиваційно-ціннісна сфера особистості є в основі будь-якої діяльності.

Когнітивний компонент педагогічних умов організації професійної самоосвіти вчителя полягає в орієнтації процесу самоосвіти на формування знань про вимоги до професійно важливих якостей учителя для успішного здійснення професійної діяльності, обізнаності (проінформованості) вчителів у галузі сучасних досліджень психограми педагога.

Професія вчителя вимагає від людини безперервного духовного збагачення, підвищення рівня культури, освіченості, інтелігентності, а також щоденної роботи над собою. Готуючись до навчального заняття чи виховного заходу, педагог переглядає різні джерела спеціальної та методичної літератури; переосмислює їх, доповнює й уточнює. Значення цілеспрямованої, послідовної і систематичної самоосвіти важко переоцінити. Процес самоосвіти надає вчителям можливість отримувати різні знання, учитися думати, аналізувати, бути готовими брати діяльнісно-особистісну участь у вирішенні професійних завдань.

Зазначимо, що рефлексивний компонент умов професійно-особистісного розвитку педагога забезпечує самооцінювання вчителем власних професійно важливих якостей у ході самоаналізу ефективності своєї роботи. Рефлексія вчителя реалізується в рефлексивній діяльності, поєднуючи аналітико-оцінну та смислопошукову діяльність у єдину метадіяльність. Формами її прояву на практиці виступають різні види професійної діяльності педагога і, перш за все, діагностична, дослідницька, конструктивно-проектувальна [3, с. 23].

Важливо, як нам здається, підкреслити, що самоосвіта вчителя є результатом його рефлексивної діяльності, а отже, свідчить про певний розвиток рефлексії як здатності характеризувати професіоналізм педагога.

Таким чином, професійна самоосвіта вчителя є системним утворенням в єдності мотиваційного, когнітивного і рефлексивного компонентів педагогічних умов. Професійно-особистісне становлення вчителя забезпечує самоосвіту, спрямовану на розвиток професійно важливих якостей. Самоосвіта вчителя – це вид педагогічної діяльності, під час якої учитель усвідомлено, самостійно й вмотивовано розвиває професійно важливі якості, оновлює та вдосконалює знання, уміння і навички з метою досягнення бажаного рівня професійної майстерності. Для

розвитку професійно важливих якостей учителя у ході самонавчання необхідне створення педагогічних умов (мотиваційних, когнітивних, рефлексивних). Дотримання цих умов вимагає спеціальної організації процесу самоосвіти.

Література

1. Вашкевич С. Педагогічна майстерність вчителя / С. Вашкевич // Освіта. – 2000. – №3. – С. 3-5.
2. Ващенко Г.Г. Загальні методи навчання / Григорій Григорович Ващенко. – К., 1997. – 295 с.
3. Калмикова І.Р. Портфоліо як засіб самоорганізації та саморозвитку особистості / І.Р. Калмикова // Освіта в сучасній школі. – 2003. – № 5. – С. 23-25.
4. Леонтьев А.Н. Педагогика. Избранные психологические произведения: в 2 т. / Алексей Николаевич Леонтьев. – М., 1983. – Т. II. – 320 с.
5. Малихін О.В. Методичні рекомендації для формування у майбутніх учителів потреби в професійній самоосвіті / Олександр Володимирович Малихін. – Кривий Ріг: КДПУ, 2000. – 28 с.
6. Маркова А.К. Психология труда учителя: кн. для учителя / Аэлита Капитоновна Маркова. – М.: Просвещение, 1993. – 192 с.
7. Митина Л.М. Учитель как личность и профессионал (психологические проблемы) / Лариса Максимовна Митина. – М.: Дело, 1994. – 216 с.
8. Педагогіка. Підручник для ВУЗів / під ред. Головчука М.І. – Л., 2001. – 195 с.
9. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи / Олександра Яківна Савченко – К.: Генеза, 2002. – 416 с.
10. Шадриков В.Д. Мир внутренней жизни человека / Владимир Дмитриевич Шадриков. – М.: Логос, 2006. – 392 с.

Шарненкова Татьяна Александровна – аспирант Житомирского государственного университета имени Ивана Франко.
E-mail: tsharnenkova@yandex.ru

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ САМООБРАЗОВАНИЕ УЧИТЕЛЯ

Аннотация. В статье проанализировано сущность понятия «профессиональное самообразование учителя»; раскрыты условия, способствующие развитию профессионально важных качеств педагога в процессе самообразования, определено роль самообразования в развитии профессионально важных качеств учителя. Доказано, что самообразование является важнейшим видом целенаправленной деятельности человека по самосовершенствованию, общекультурному развитию и становлению профессионализма.

Ключевые слова: профессиональное самообразование учителя, мотивация, профессионально-личностное становление, профессионально важные качества учителя, рефлексия, педагогические способности, профессионализм.

Sharnenkova Tetiana – Postgraduate Student of the Zhytomyr State University named after Ivan Franko
E-mail: tsharnenkova@yandex.ru

PROFESSIONAL SELF-EDUCATION OF A TEACHER

Summary. *This article analyzes the essence of the concept "Professional self-education of the teacher", reveals the conditions that promote the development of professionally important qualities of the teacher in the process of self-education, determines the role of the self-education in the development of professionally important qualities of a teacher. It is proved that the self-education is the most important type of the purposeful human activity of self-improvement, cultural development and establishment of general professionalism.*

Theoretical analysis of the approaches to the consideration of the professionally important qualities of a teacher in psychological and educational sciences is done. The methodological basis of the study of professionally important qualities of the teacher in the process of self-education a personal-active approach is taken. It is determined that pedagogical activity creates the necessary qualities that ensure the success of professional work of the teacher.

Among the personal characteristics of the teacher are allocated humanity, creativity, love to children, self-organization, independence, self-criticism, self-improvement. The summary of results of the study allowed presenting the general structure of a teacher's personality with his professionally important qualities of a teacher. It is proved that the teacher's professional self-education is the systematic formation in the unity of motivational, cognitive and reflexive components of pedagogical conditions.

The concept «teacher's self-education» is determined. For the development of the professionally important qualities of a teacher during the self-learning it is necessary to create pedagogical conditions (motivational, cognitive, reflective). The adherence of these conditions requires special organization of the self-education process.

Keywords: *teacher, self-education, teacher's professional self-education, motivation, professional and personal development, teacher's professionally important qualities, reflection, teaching abilities and professionalism.*

Bibliography

1. Vashkevych S. Pedagogichna majsternist` vchytelya / S. Vashkevych // Osvita. – 2000. – №3. S. 3 – 5.
2. Vashhenko G. G. Zagalni metody navchannya / Grygorij Grygorovych Vashhenko. – K., 1997. – 295 s.
3. Kalmykova I.R. Portfolio yak zasib samoorganizaciyi ta samorozvytku osobystosti / I.R. Kalmykova // Osvita v suchasnij shkoli. – 2003. – # 5. – S. 23 – 25.
4. Leontiev A.N. Pedagogika. Izbrannye psyhologicheskie proizvedeniya: v 2 t. / Aleksej Nikolaevich Leontiev. – M., 1983. – T. II. – 320 s.
5. Malyxin O.V. Metodichni rekomendaciyi dlya formuvannya u majbutnih uchyteliv potreby v profesijnij samoosviti / Oleksandr Volodymyrovych Malyxin. – Kryvyj Rig: KDPU, 2000. – 28 s.
6. Markova A.K. Psihologiya truda uchitelja: kn. dlya uchitelja / Aelita Kapitonovna Markova. – M.: Prosveshhenie, 1993. – 192 s.
7. Mitina L.M. Uchitel` kak lichnost i professional (psyhologicheskie problemy) [Tekst] / Larisa Maksimovna Mitina. – M.: Delo, 1994. – 216 s.
8. Pedagogika. Pidruchnyk dlya VUZiv / Pid red. Golovchuka M. I. – L`viv, 2001. – 195 s.
9. Savchenko O.Ya. Dydaktyka pochatkovoyi shkoly / Oleksandra Yakivna Savchenko – K.: Geneza, 2002. – 416 s.
10. Shadry`kov V.D. Mir vnutrennej zhyzni cheloveka / Vladimir Dmitrievich Shadrikov. – M.: Logos, 2006. – 392 s.